

СОЦІАЛЬНІ ДОПОМОГИ ТА ЇХНЄ ЗНАЧЕННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ГІДНОГО РІВНЯ ЖИТТЯ ОСОБИ

SOCIAL ASSISTANCES AND THEIR IMPORTANCE IN ENSURING A DECENT STANDARD OF LIVING FOR A PERSON

Галушко О.І., аспірантка кафедри соціального права
Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті з'ясовано основні стандарти соціальної допомоги як складової системи соціального захисту України. Також визначено можливі шляхи реформування українського соціального законодавства у напрямку приведення його у сутнісну відповідність принципу права забезпечення гідних умов життя особи. На підставі аналізу стандартів Міжнародної організації праці та Ради Європи зроблено висновок, що одним із видів мінімального (базового) соціального захисту є соціальна допомога. Наголошено на відмінності між соціальною допомогою як державною соціальною підтримкою, що надається за рахунок державного бюджету, та соціальними страховими виплатами. Аргументовано, що виправданою для отримання особою державної грошової підтримки є індивідуальний критерій об'єктивної потреби особи, зумовленої відсутністю у неї достатніх матеріальних ресурсів. Зазначено, що серед стандартів Ради Європи визначено недопустимість суб'єктивного підходу та управлінського розсуду у механізмі оцінки потреб особи як підстави отримання нею соціальної допомоги. Відповідно до європейських стандартів визначено критерії належності соціальної допомоги. Критично проаналізовано законодавство України про соціальні допомоги. Наголошено на його несистемності та розпорошеності, зокрема щодо підстав та умов забезпечення громадян у випадку потреби. В статті наведено приклади соціальних виплат, які за природою є соціальними допомогами, однак у законодавстві позначені іншими термінами. Це призводить до невизначеності щодо правових умов їх отримання громадянами. Наведено приклади використання прожиткового мінімуму як базового соціального стандарту, які, на думку автора статті, не відповідають його законодавчо визначеній функції. Підтримано необхідність впорядкування системи допомог шляхом ухвалення Закону України «Про базову соціальну допомогу».

Ключові слова: соціальна державна допомога, межа бідності, соціальний захист, соціальне законодавство, соціальні стандарти, прожитковий мінімум, гідні умови життя, універсальна (базова) допомога, соціальне забезпечення.

The main standards of social assistance as a component of the social protection system of Ukraine are clarified in the article. Possible ways of reforming Ukrainian social legislation in the direction of bringing it into substantial compliance with the principle of the right to ensure decent living conditions of a person are also identified. Based on the analysis of the standards of the International Labor Organization and the Council of Europe, it was concluded that one of the types of minimum (basic) social protection is social assistance. The differences between social assistance as state social support provided at the expense of the state budget and social insurance benefits are emphasized. It is argued that the person justified for receiving state monetary support is the individual criterion of the person's objective need, caused by the lack of sufficient material resources. It is noted that among the standards of the Council of Europe, the inadmissibility of a subjective approach and managerial discretion in the mechanism of assessing a person's needs as a basis for receiving social assistance is determined due to European standards. The eligibility criteria for social assistance are defined. The legislation of Ukraine on social benefits is critically analyzed. It was emphasized that the legal norms are unsystematic and scattered, in particular regarding the grounds and conditions for providing citizens in case of need. Examples of social payments, which are social benefits by nature, but have been designated by other terms in the legislation are provided in the article. This leads to uncertainty regarding the legal conditions for their receipt by persons. Examples of the use of the subsistence minimum as a basic social standard are given, which, in the opinion of the author of the article, do not correspond to its legally defined function. The need to streamline the benefits system by adopting the Law of Ukraine "On Basic Social Assistance" was supported.

Key words: social state assistance, poverty line, social protection, social legislation, living wage, decent living conditions, universal (basic) assistance, social welfare.

Постановка проблеми. Затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.03.2023 року «План пріоритетних дій Уряду на 2023 рік» передбачає розроблення законопроекту щодо перегляду умов та критеріїв надання окремих видів соціальних допомог, яким прогнозується змінити принципи та умови призначення деяких виплат у зв'язку із запровадженням універсальної соціальної допомоги [1]. Реформування соціальної сфери потребує передусім комплексного теоретичного аналізу результатів практичного впровадження задекларованих новацій з урахуванням соціальних стандартів Ради Європи, Міжнародної організації праці, змісту конституційного обов'язку держави щодо забезпечення гідних умов життя в нашій державі та чинного українського законодавства про державні соціальні стандарти та соціальні гарантії.

Аналіз останніх досліджень. Питання соціальних допомог є предметом міждисциплінарних досліджень, які поєднують економічні, правові, соціологічні, статистичні та інші наукові знання. Правові аспекти висвітлені у працях Н.Б. Болотіної [2, с. 428–480], С.М. Синчук [3], О.В. Тищенко [4] та інших вчених – дослідників проблематики права соціального захисту. Водночас, значна кількість питань, зокрема пов'язаних із законодавчим регулюванням соціальних допомог відповідно до сучасних, визнаних світовим співтовариством соціальних стандартів, залишається невирішеною та потребує теоретичного аналізу.

Метою статті є з'ясування основних стандартів соціальної допомоги як складової системи соціального захисту України та визначення можливих шляхів реформування українського соціального законодавства у напрямку приведення його у сутнісну відповідність принципу права забезпечення гідних умов життя особи.

Виклад основних досліджень. У рішеннях Конституційного Суду України правовий статус держави як соціальної тісно переплітається із її обов'язком гарантувати кожній людині «убезпечення від бідності» та «базовий соціальний захист» (абз. 4 п. 2.2. Рішення № 3-р(П)/2023 «щодо гарантованості пенсії, що є основним джерелом існування, не нижче прожиткового мінімуму» [5].

Базовий соціальний захист, за стандартами Міжнародної організації праці [6], – це визначені на національному рівні набори базових гарантій соціального забезпечення, які передбачають захист особи, спрямований на запобігання або пом'якшення бідності, уразливості та соціальної ізоляції. Одним із видів мінімального соціального захисту є соціальна допомога. Про це свідчить зміст п.п. 3 п. 9 Рекомендацій Міжнародної організації праці № 202 [6]. Стаття 13 (ч. 1) Європейської соціальної хартії (переглянутої) стандартизує право на соціальну допомогу відокремлено щодо системи професійного чи страхового соціального забезпечення та визначає його лише

в прив'язці до потреб особи, які об'єктивно зумовлюють необхідність втручання держави як першорядного соціального відповідача та гаранта забезпечення належного рівня життя особи [7, с. 124–132].

Європейський комітет з соціальних прав Ради Європи у Висновку щодо трактування змісту п. 1 ст. 13 Європейської соціальної хартії (переглянутої) «Право на медичну та соціальну допомогу» звертає увагу лише на індивідуальний критерій необхідності надання соціальної допомоги особі, зумовлений відсутністю у неї достатніх матеріальних ресурсів [7, с. 125–127]. Серед стандартів Ради Європи – недопустимість суб'єктивного підходу та управлінського розсуду у механізмі оцінки потреб особи як підстави отримання нею соціальної допомоги. Наголошується на вичерпності законодавчого закріплення підстав призначення та виплати такої допомоги [7, с. 125]. Водночас звернено увагу, що «належною» є та допомога, яка дає можливість особі жити гідним життям і забезпечує покриття основних потреб людини [7, с. 126–128]. Рівень доходу, який визначає право особи на допомогу, оцінюється за допомогою порогу бідності [7, с. 127].

Трактування п. 5 Рекомендацій Міжнародної організації праці № 202 щодо мінімальних рівнів соціального захисту дозволяє сформулювати загальну вимогу – цільове призначення соціальної допомоги серед базових (основних) соціальних гарантій. Вона покликана бути основним гарантованим доходом: (b) на дітей, дозволяючи забезпечити їхній доступ до харчування, освіти, догляду та будь-яких інших необхідних товарів і послуг; (c) осіб економічно активного віку, не здатних одержувати достатній дохід, зокрема в результаті хвороби, безробіття, вагітності та пологів чи інвалідності; (d) осіб похилого віку – не нижче за національно встановлений мінімальний рівень [6].

Сферу правовідносин надання соціальної допомоги визначаємо через сутність основного поняття «соціальна допомога». Зміст виплати – об'єкту правовідносин, проаналізовано у твердженнях науковців, які сформували сучасну теорію соціальної допомоги як складової конституційного права особи на соціальний захист [3; 8]. Так, характеризуючи соціальні допомоги як вид соціального захисту, вчені акцентують увагу на правовій підставі надання виплати – настання соціального ризику, що зумовлює об'єктивно-індивідуальну потребу особи, вагомість якої підкреслює Європейський комітет з соціальних прав [7, с. 124–126]. Співвідносно до потреби, зумовленої соціальним ризиком, у законодавстві визначено мету кожної із таких виплат, а саме: компенсація додаткових витрат особи соціального характеру, компенсація втраченого трудового доходу, надання соціальної підтримки, матеріальне забезпечення тощо. Ми поділяємо науковий підхід, що лише ті грошові кошти, які надаються особі з метою її соціальної підтримки за рахунок бюджетних коштів, є соціальними допомогамі. Натомість, всі інші є соціальними страховими виплатами, конституційною гарантією яких є загальнообов'язкове державне соціальне страхування за рахунок страхових внесків фізичних та юридичних осіб. Перегляд теорії допомоги як виду соціального захисту через розмежування страхових соціальних виплат та бюджетних соціальних допомог сприятиме виробленню чітких критеріїв та стандартів реалізації принципу гідного рівня соціального забезпечення особи, зокрема і через розмежування мінімального доходу особи – межі бідності та прожиткового мінімуму як базового державного соціального стандарту.

Чинне українське законодавство містить термін «соціальні допомоги» або «державні допомоги» та використовує їх для позначення грошових коштів, які отримують особи за рахунок Державного бюджету з підстав та на умовах, вичерпно визначених у таких Законах України, як: 1) «Про державну соціальну допомогу особам з інва-

лідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» [9]; «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю» [10]; «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [11]; «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей – сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування» [12]; «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [13]; «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [14].

Часом у нормах Законів України соціальна виплата має іншу назву, хоча за правовими ознаками відповідає природі соціальної допомоги і є такою за правовою сутністю. Наведемо приклади: 1) одноразова компенсація за шкоду, заподіяну здоров'ю та щомісячна компенсація на кожного непрацездатного члена сім'ї, що втратив годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи (ст.ст. 48, 52 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи») [15]; 2) щомісячна грошова компенсація витрат на автомобільне паливо особам, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною (ст. 9 Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні») [16] тощо.

Правовими підставами отримання соціальних допомог українське законодавство визначає такі складні життєві обставини, як: інвалідність, інвалідність з дитинства, інвалідність внаслідок психічного захворювання [17]; відсутність права на пенсію в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; сирітство чи позбавлення батьківського піклування, малозабезпеченість, визнаний державою правовий статус суб'єкта права на допомогу тощо. Враховуючи проаналізовані вище стандарти Ради Європи щодо виникнення права на допомогу як виду базового соціального захисту, наголошуємо на потребі врегулювання індивідуальної потреби особи щодо такої допомоги через законодавче визначення межі бідності. Відсутність з об'єктивних причин у особи такого доходу повинна бути єдиною правовою підставою виникнення права на соціальну державну допомогу, яка за цільовим призначенням покликана гарантувати їй мінімальний (базовий) соціальний захист. В Україні величина межі бідності пов'язана із показником «гарантований рівень прожиткового мінімуму», який щорічно визначається в Законі України «Про Державний бюджет на ... рік» та диференціюється залежно від мети застосування чи суб'єкта права.

Статтею 2 Закону України «Про прожитковий мінімум» базовим стандартом у правовідносинах надання соціальних допомог передбачено прожитковий мінімум. Він застосовується для: (абз. 3) визначення розмірів соціальної допомоги, допомоги сім'ям з дітьми; (абз. 4) визначення права на призначення соціальної допомоги; (абз. 7) формування Державного бюджету та місцевих бюджетів. Прожитковий мінімум є базовим стандартом для: соціальних допомог, що виплачуються особам, яким виповнилося сто і більше років (різниця між прожитковим мінімумом та розміром пенсії особи [18]); соціальних стипендій дітям-сиротам та дітям, які позбавлені батьківського піклування, особам з їх числа та особам, які в період навчання у віці від 18 до 23 років залишилися без батьків (150 % розміру прожиткового мінімуму, який відповідає їх суб'єктній категорії [19]); державної соціальної допомоги на догляд самотнім громадянам похилого віку (40 % розміру прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність [16]); державної соціальної допомоги особам з інвалідністю з дитинства і дітям з інвалідністю до 18 років (розмір визначається залежно від групи інвалідності) [9] да деяких інших соціальних допомог.

Згідно із нормами деяких Законів України прожитковий мінімум використовується і як розрахункова величина для проведення виплат – надбавок до «основних соціальних допомог». Таке застосування базового соціального

стандарту не завжди відповідає його функціональному призначенню, на якому наголошує Конституційний Суд України у Рішенні № 3-р(П)/2023. Для прикладу, Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (ст.ст. 15-1, 16) передбачено розміри спеціальних (категорійних) доплат до соціальних виплат у прив'язці до розміру відповідного прожиткового мінімуму, який виплачується ветеранам війни як загальним суб'єктам системи соціального захисту у випадку додаткової втрати працездатності [20]. Аналогічними є норми про набавки на догляд за особами з інвалідністю з дитинства, дітьми з інвалідністю до 18 років [9] тощо.

Таке чисельне використання прожиткового мінімуму як стандарту щодо різних соціальних виплат призвело до неспроможності Державного бюджету своєчасно забезпечувати їх фінансування у прив'язці до соціально-економічних змін та перерахунку вартісної величини прожиткового мінімуму з метою відповідності його розміру індексу індивідуальних потреб та показника інфляції в державі. Також з'явилися стандарти – замітники (гарантований рівень забезпечення прожиткового мінімуму), розмір яких є значно нижчим та не покриває потребу особи у найважливіших наборах продуктів, послуг тощо. На нашу думку, якісне використання прожиткового мінімуму саме як стандарту соціальних допомог можна забезпечити через зменшення кількості різних, множинних допомог подрібненого розміру та впровадження єдиної соціальної допомоги, яка б надавалася кожному, хто потребує, за умови відсутності у нього середньомісячного доходу на рівні межі бідності, визначеного в державі. Такі зміни дозволили б якісно й швидко моніторити рівень життя людей та надавати їм відповідну допомогу.

Цільовим спрямуванням ухвалення Закону України «Про прожитковий мінімум» було закріплення правової основи для встановлення, затвердження та врахування при реалізації державою конституційної гарантії громадян на достатній життєвий рівень (преамбула Закону України) [21]. Із законодавчої дефініції прожиткового мінімуму (ст. 1 Закону України) випливає, що його зміст формують достатні для збереження функціонування організму людини набори продуктів харчування, непродовольчих товарів, послуг. Аналізуючи зміст ст. 3 Закону України «Про прожитковий мінімум» у логічному взаємозв'язку із статтями інших Законів України, відповідно до яких визначається розмір бюджетних соціальних допомог (наприклад, ст. 3 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [13]), вважаємо, що деякі складові компоненти прожиткового мінімуму, які впливають на обчислення його вартісної величини, не відповідають стандартам Ради Європи, закріплених у Європейській соціальній хартії (переглянутій). Потреба особи, зокрема і в сфері отримання соціальної допомоги, повинна формуватися через об'єктивні критерії індивідуального характеру. Натомість, нормативи забезпечення суспільства та громад закладами культури (ст. 13 Закону України «Про державні соціальні стандарти та соціальні гарантії» [22]) повинні бути об'єктом внутрішньої політики держави, однак вони не можуть слугувати маркерами визначення індивідуальної об'єктивної потреби особи у засобах соціального захисту.

Пропонована нами єдина допомога могла б бути універсальною в тому сенсі, що така державна підтримка особи має мати загальний характер та виплачуватися «будь-якій особі» лише на тій підставі, що вона потребує допомоги [7, с. 125]. Однак назва виплати як «універсальної», за нашим переконанням, хоча й відповідає трактуванню сутності соціальної допомоги Європейським комітетом з соціальних прав, все ж видається дискусійною. Адже у доктрині права соціального захисту (соціального забезпечення) правова властивість «універсальність» синонімічно відповідає характеристиці «категорійність» (статусність). Така інтерпретація пов'язує надання соціальної виплати заявнику за ознакою приналежності до соціального статусу без врахування розмірів доходів, тобто потреби конкретної особи. Універсальними за чиним українським законодавством є: одноразова допомога при народженні дитини [11], компенсація вартості самостійного санаторно-курортного лікування особи із статусом «ветеран праці» (п. 3 ст. 7 Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» [16]), одноразова допомога у зв'язку із смертю ветерана праці (п. 25 ст. 9 Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» [16]).

Частина допомог передбачені як вид соціальної підтримки конкретної категорії громадян, однак за своїм призначенням є близькими до соціальної допомоги, яка надається відповідно до Закону України «Про соціальні державні допомоги малозабезпеченим сім'ям». Такою, для прикладу, є державна допомога, що виплачується особам, яким виповнилося сто і більше років. Вона обчислюється як різниця між прожитковим мінімумом та розміром пенсії з урахуванням всіх надбавок до неї [18]. Засадою надання таких виплат є адресність, що визначена потребою – відсутністю у особи належного доходу.

Зважаючи на стандарти Міжнародної організації праці та Ради Європи, що були проаналізовані вище, вважаємо, що соціальна допомога як складова базового соціального захисту повинна позначатися саме як «базова» та надаватися особі за індивідуальним адресно-потребовим підходом.

Висновки. Система соціальних допомог, що надаються особам відповідно до законодавства України, потребує критичного аналізу в контексті її реформування. Пріоритетним етапом змін бачимо ревізію чинного законодавства на предмет визначення тих соціальних допомог, які не виконують функцію соціальної підтримки громадян, а лише сприяють її множинній розпорошеності, і тим самим, знижують прозорість та чіткість моніторингу їх ефективності для особи. Важливим також є питання вилучення із системи соціального захисту виплат, які не відповідають вимогам сьогодення. Серед завдань, які потрібно вирішити – законодавче закріплення єдиних критеріїв визначення особи бідною та механізму отримання нею соціальної допомоги. Підтримуючи ідею ухвалення єдиного Закону України у сфері соціально-допомогового забезпечення громадян в Україні, підтримуємо тезу, що така допомога є базовою, оскільки відповідатиме критеріям базового соціального захисту, які сформулював Європейський комітет з соціальних прав Ради Європи та Міжнародна організація праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. План пріоритетних дій Уряду на 2023 рік : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 березня 2023 р. № 221-р. / Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-zatverdzhennia-planu-priorytetnykh-dii-uriadu-na-2023-rik-221r-140323> (дата звернення: 27.04.2023).
2. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 663 с.
3. Synczuk S.M. Zagadnienia teoretyczne dotyczace uzasadnienia cech prawnych pomocy społecznej w dziedzinie pomocy społecznej na Ukrainie. *Wrocławsko-Lwowskie zeszyty prawnicze*. Wrocław Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2012. S. 393–416.
4. Тищенко О.В. Проблеми правового регулювання державних соціальних допомог в Україні. *Право і суспільство*. 2015. № 5 (2). С. 29–34.
5. У справі за конституційною скаргою Лазуренка Ігоря Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів абзаців четвертого, п'ятого частини другої статті 70 Закону України "Про виконавче провадження", абзаців третього, четвер-

- того частини другої статті 50 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” (щодо гарантованості пенсії, що є основним джерелом існування, не нижче прожиткового мінімуму) : Рішення Конституційного Суду України від 22 березня 2023 р. № 3-р(II)/2023. / Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-23#Text> (дата звернення: 27.04.2023).
6. Social Protection Floors: Recommendation ILO R202, 2012 (№ 202). / International Labour Organization. URL: <https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO> (дата звернення: 27.04.2023).
7. Digest of the Case Law of the European Committee of Social Rights. June 2022. / Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/digest-ecsr-prems-106522-web-en/1680a95dbd> (дата звернення: 27.04.2023).
8. Юрчик Г.М. Система соціальної допомоги в Україні як складова національної соціальної політики. *Соціально-трудова відносина: теорія і практика* : збірник наук. праць. Київ : КЕНЕУ, 2017. № 1. С. 230–242.
9. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю : Закон України від 16 листопада 2000 р. № 2109-III / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14#Text> (дата звернення: 27.04.2023).
10. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю : Закон України від 18 травня 2004 р. № 1727-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1727-15#Text> (дата звернення: 27.04.2023).
11. Про державну допомогу сім’ям з дітьми : Закон України від 21 листопада 1992 р. № 2811-XII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text> (дата звернення: 27.04.2023).
12. Про забезпечення організаційно – правових умов соціального захисту дітей – сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13 січня 2005 р. № 2342-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text> (дата звернення: 27.04.2023).
13. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім’ям : Закон України від 1 червня 2000 р. № 1768-III / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text> (дата звернення: 27.04.2023).
14. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 27.04.2023).
15. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 28 лютого 1991 р. № 796-XII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12#Text>
16. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні : Закон України від 16 грудня 1993 р. № 3721-XII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12#Text> (дата звернення: 27.04.2023).
17. Про психіатричну допомогу : Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1489-III / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text> (дата звернення: 27.04.2023).
18. Про виплату державної допомоги особам, яким виповнилося 100 і більше років : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2002 р. № 1532. / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1532-2002-p#Text> (дата звернення: 27.04.2023).
19. Питання стипендіального забезпечення : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2004 р. № 882. / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/882-2004-p#Text> (дата звернення: 27.04.2023).
20. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України : Закон України від 22 жовтня 1993 р. № 3551-XII. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
21. Про прожитковий мінімум : Закон України від 15 липня 1999 р. № 966-XIV. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text> (дата звернення: 27.04.2023).
22. Про державні соціальні стандарти та соціальні гарантії : Закон України від 5 жовтня 2000 р. № 2017-III. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> (дата звернення: 27.04.2023).